ZILELE SĂPTĂMÂNII – DE LA ETIMOLOGIE LA PERSONAJ DE BASM
Weekdays – from Etymology to Fairy-Tale Character

Adela DRĂUCEAN[1]

Abstract

In a technological and hurried world, we still less ask ourselves about realities that surround us or about some concepts.That is why few people know where the days of the week come from or superstitions related to them or how they became fairy tale. It is interesting how the planets' names are found in the denominations of the seven days of the week, how the auspicious and adverse days were chosen by custom, how popular authors and writers then picked up these temporary representations and turned them in a fairy tale.

Keywords: weekdays, etymology, planet, auspicious days, evil days, character

Într-o lume tehnologizată şi grăbită, tot mai rar ne întrebăm despre realităţile ce ne înconjoară sau despre unele noţiuni. Aşa se face că puţină lume mai ştie etimologia zilelor săptămânii, superstiţiile legate de ele sau cum au devenit personaje de basm. Este interesant cum numele planetelor se regăsesc în denumirile zilelor săptămânii, cum zilele faste şi cele nefaste au fost alese de cutumă, cum autorii populari şi scriitorii au făcut din aceste reprezentări temporale personaje de basm.

Săptămâna este, în cele mai multe culturi, o perioadă de şapte zile. Cea mai veche referire la săptămâna de şapte zile se găseşte în cartea *Facerii* din *Vechiul Testament*. De-a lungul istoriei, popoarele au încercat diferite cicluri locale şi neregulate, de diverse durate: 3 zile – Ţara Bascilor, 4 zile – Nigeria, 5 zile – China, 6 zile – Africa de Vest, 8 zile în timpul Republicii Romane, 13 şi 20 de zile – în vechiul Mexic, 10 zile – Egiptul Antic. Alte experimente cu privire la un ciclu cronologic, care să înlocuiască săptămâna de şapte zile, s-au făcut în Uniunea Sovietică între 1929 şi 1939. Între aceşti ani s-a recurs la săptămâna de cinci şi de şase zile (*www.tornafratre.com/intrebari-curente/blog.php*). Un sistem de împărţire a anului similar cu cel folosit în Egiptul Antic a fost folosit de republicani în Franţa între 1792–1806 (*ro.wikipedia.org/wiki/Calendarul_republican_francez*).

Cât priveşte numele zilelor săptămânii în diferite culturi, putem să spunem că se evidenţiază două direcţii: numirea zilei după poziţia ei faţă de sâmbătă şi numirea după anumite planete, zei. Conform tradiţiei iudaice, ultima zi a săptămânii este *sabatul* (ceea ce corespunde sâmbetei), iar celelalte zile ale săptămânii sunt definite în funcţie de succesiunea lor faţă de *sabat* (întâia, a doua, a treia, a patra, a cincea, a şasea, care mai e numită şi ziua pregătirii). În limbi ca araba, persana, turca, greaca, portugheza, maghiara, zilele săptămânii nu au nume astrologice, ci toate sau majoritatea lor au doar numere (prima, a doua etc.). Preluând ordinea zilelor săptămânii de la evrei, grecii creştini

[1] Lecturer PhD., *Aurel Vlaicu* University, Arad

BDD-A2872 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

păstrează până astăzi duminica drept prima zi a săptămânii, aceasta fiind desemnată ca „ziua Domnului" – ziua în care, potrivit credinţei creştine, a înviat Iisus: Κυριακή – ziua Domnului (duminică). Acestei zile îi urmează: δυτέρα – a doua zi (luni), τριτή – a treia zi (marţi), τετάρτη – a patra zi (miercuri), πέμπτη – a cincea zi (joi), παρασκεύη „paraschevi" – pregătire pentru sabat (vineri), σάβατο „savato" – ziua odihnei (sâmbătă).

Dacă sabatul, ultima zi a săptămânii, era ziua de odihnă, mai târziu în Europa, sub influenţa creştinismului, ziua de odihnă a devenit duminica – „ziua Domnului". Iisus Hristos a înviat în prima zi a săptămânii şi creştinii serbează Învierea Duminica, nu Lunea. Acest lucru ne face să-i acordăm acestei zile mai multă importanţă şi să o socotim ca fiind prima zi a săptămânii. În multe ţări, săptămâna începe tradiţional cu ziua de luni, lucru care a devenit standard internaţional din 1988 (*en.wikipedia.org/wiki/ISO_8601*).

Zilele săptămânii în limba română provin din limba latină, unde fiecare zi era numită după un corp al sistemului solar şi în acelaşi timp în mitologie reprezenta un zeu: luni – ziua Lunii; marţi – ziua lui Marte, zeul războiului; miercuri – ziua lui Mercur, patronul comerţului; joi – ziua lui Joe (Zeus); vineri – ziua zeiţei Venus, ocrotitoarea dragostei; sâmbăta – ziua lui Saturn, zeul agriculturii sau ziua sabatului şi duminica – ziua Soarelui sau a Domnului.

Textele populare atestă faptul că zilele săptămânii au dobândit o valoare simbolică, ce s-au îndepărtat enorm de sursa etimologică. Simbolistica se raportează mai repede la interdicţii de a nu ţese, a nu mătura, a nu coace etc. în anumite zile. De multe ori, prin invocarea zilelor săptămânii şi a simbolisticii lor, creatorul popular a ştiut să-i biciuiască pe cei cu anumite metehne. Sunt sugestive în acest sens versurile populare despre cei leneşi: „Din bătrâni am învăţat/ *Lunea*, *marţea* n-am lucrat;/ *Miercurea* e zi de post/ Lucră numai cine-i prost; *Joia*-i târg de dobitoace/ *Vineri* lâna nu se toarce;/ *Sâmbăta*-i de ruminit;/ *Duminica* de iubit"; „*Luni* îi lunei;/ *Marţi* îi morcovei; *Miercuri* ne-om duce la târg;/ *Joi* om târgui;/ *Vineri* ne-om întoarce acasă;/ *Sâmbătă* ne-om odihni;/ *Duminică* dacă a lucra popa, om lucra şi noi."; „*Lunea*, *marţea* n-am lucrat/ Mai de când m-am măritat./ *Miercurea* n-am îndrăznit/ Fiindc-aşa am pomenit./ *Joi* mi-a fost frică de trăsnet;/ *Vineri* am fost obricit; *Sâmbăta* m-am bolnăvit;/ *Duminica* mi-a trecut" (*Apa trece, pietrele rămân*, 1966: 207–208).

Totdeauna omul a simţit nevoia de o reprezentare temporară ce, de multe ori, era impusă de muncile zilnice, de observarea unor procese şi evenimente naturale. În satul tradiţional, anumite zilele ale săptămânii, pe parcursul anului, se leagă de anumite întâmplări biblice sau evenimente de mare importanţă pentru comunitatea sătească, încât primesc o încărcătură sacrală. Astfel, prima zi din Postul Mare impunea ca în fiecare casă să se cureţe toate vasele în care se gătea, cu leşie, pentru a nu „spurca" mâncarea de post, încât această zi este numită prin sintagma *Lunea vaselor*. Ţăranul a corelat munca sa cu evenimente biblice ce au avut loc în anumite zile şi, în acelaşi timp, le-a surprins într-o sintagmă. Aşa se face că în limba română găsim sintagme care ne trimit cu gândul la o anumită zi, dar şi la un obicei, o istorisire sau un eveniment religios: *Lunea curată*, *Lunea vaselor*, *Lunea rătăcită*, *Lunea păstorilor*, *Lunea Floriilor*, *Lunea Paştilor*, *Lunea Patimilor* (luni); *Marţea vaselor*, *Marţea strâmbă*, *Marţea încuiată*, *Marţea ciorilor*, *Marţea morţilor*, *Marţea Mare* (marţi); *Miercurea Mare* (miercuri); *Joia Patimilor* sau

BDD-A2872 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

Joia Mare, *Joia verde*, *Joia furnicilor* sau *Joia tuturor jivinelor*, *Joia apelor*, *Joia mânioasă*, *Joile grele* sau *Joile păzite* (joi); *Vinerea Mare*, *Vinerea Patimilor*, *Vinerea Seacă*, *Vinerea Neagră*, *Vinerea oilor* sau *Vinerea celor 12 vineri* (vineri); *Sâmbăta Mare* sau *Sâmbăta Paştilor*, *Sâmbăta morţilor* sau *Sâmbăta moşilor*, *Sâmbăta brânzei*, *Sâmbăta părinţilor* sau *Sâmbăta plăcintelor*, *Sâmbăta pietrii*, *apa sâmbetei* (sâmbătă).

Tot în comunităţile săteşti, pentru ca ziua să fie protectoarea animalelor, în special a bovinelor, necuvântătoarele ce dădeau stăpânilor lor un statut privilegiat primeau un nume derivat: *Mărţica, Mărţuica* (marţi), *Miercan* (miercuri), *Joian(a)*, *Jocan*, *Joican*, *Joică* (joi), *Vinerel*, *Vinerică*, *Vinerea*, *Vineriţă* (vineri), *Sâmbotin*, *Sâmbolea*, *Sâmbotei* (sâmbătă), *Domnica* (Duminică).

Zilele săptămânii erau considerate protectoare nu doar ale animalelor, ci şi ale comunităţilor săteşti, lucru sesizabil din toponimele: *Miercurea-Ciuc* (Harghita), *Miercurea Nirajului* (Mureş), *Miercurea Sibiului* (Sibiu), *Joia Mare* (Arad), *Joiţa* (Giurgiu), *Vinerea* (Alba), *Sâmbăta* (Bihor), *Sâmbăta Nouă* (Tulcea), *Sâmbăta de Jos*, *Sâmbăta de Sus* (Braşov), *Sâmbăteni* (Arad).

În urma consultării *Dicţionarului etimologic al limbii române*, a *Dicţionarului limbii române* şi a *Dicţionarului de expresii, locuţiuni şi sintagme ale limbii române*, am observat că zilele săptămânii intră şi în componenţa unor expresii şi locuţiuni:

- luni: *lunea nici iarba nu creşte* (a sta pe loc), *a ţine lunea* (a posti în ziua de luni), *a luat-o de luni* (se spune despre cel căruia îi merge rău de la începutul săptămânii);
- marţi: *parcă e făcut marţea* (este un om lipsit de noroc), *toate pe dos şi nunta marţea* (şir de lucruri, de întâmplări, care de care mai nepotrivite), *ca Marţolea cu fasolea* (la fix, nemişcat);
- miercuri: *parcă mănâncă numai miercurea şi vinerea* (se spune despre un om foarte slab);
- joi: *din joi în Paşti* (foarte rar, din când în când), *de joi până mai (de)-apoi* (mereu, la nesfârşit), *ţine de joi până mai apoi* (este un lucru făcut de mântuială), *joi după Paşti* (niciodată), *a îndruga ca de joia mare* (a spune verzi şi uscate);
- vineri: *a avea încă multe vineri* (a avea de trăit încă mult timp), *parcă-i sfânta Vineri* (despre un om foarte slab), *a îndruga de Vinerea Mare* (a vorbi foarte mult);
- sâmbătă: *a purta sâmbetele cuiva* sau *a ţine cuiva sâmbetele* (a duşmăni, a pizmui, a urî pe cineva), *a se duce pe apa sâmbetei* (a se pierde, a se prăpădi, a se distruge) (Munteanu, 2011: 42–50); *a-i lipsi cuiva o sâmbătă* sau *a nu fi în toate sâmbetele* (a fi nebun);
- duminică: *din duminică în duminică* (în fiecare duminică), *nu-i toată ziua duminică* (e un lucru rar), *de duminică* (care se poartă în zilele de sărbătoare, care este de calitate bună).

Cu timpul, s-a ajuns ca zilele săptămânii să fie privite ca nişte duhuri protectoare, dar în acelaşi timp şi violente, în cazul nerespectării unor interdicţii.

În mitologia poporului român, zilele săptămânii sunt nişte sfinte, pe care Dumnezeu le-a pus să măsoare şi să păzească faptele oamenilor. Ele îşi au locuinţa, după tradiţia populară, în cer, fiecare sfântă având un alt văzduh, iar după lumea basmelor pe tărâmurile celelalte. Tărâmul Sfintei Vineri se află acolo pe unde îşi are Soarele palatele; în partea de miazăzi sunt ţinuturile Sfintei Joi şi ale Sfintei Duminici, iar unde asfinţeşte Soarele locuieşte Sfânta Miercuri.

Fiecare zi din săptămână este personificată prin imaginea unei bătrâne: Sfânta Luni este cea mai bătrână, pentru că în ziua ei a început Dumnezeu să facă toate câte le-a făcut;

BDD-A2872 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

Marţea e o bătrână cârtitoare, posomorâtă; Sfânta Miercuri este şi ea o bătrânică mofturoasă, guralivă, ce se supără foarte repede, dar tot aşa de repede îi trece; Joia îi pedepseşte pe cei leneşi şi răi, dar îi răsplăteşte pe cei vrednici, harnici şi buni; Sfânta Vineri este o bătrânică, cu părul alb şi faţa zbârcită, bună ca o bunicuţă, care a văzut şi a trăit multe; Sâmbăta e o femeie blajină, ce călăuzeşte pe calea cea bună sufletele rătăcitoare pe lumea cealaltă; Sfânta Duminică e cea mai sfântă dintre toate, ea fiind închinată Ziditorului, păcii şi odihnei.

De asemenea, tradiţia populară menţionează zilele săptămânii faste sau funeste, cu credinţele, superstiţiile şi cultul special ce trebuie să li se acorde. După cuvântul sau desinenţa adăugată la numele unei zile se poate deosebi caracterul favorabil sau nefast al zilei. Caracterul nefavorabil al zilei se poate sesiza şi din lipsa adjectivului *sfânt* din nume. Niciodată nu se spune în popor Sfânta Marţi, deoarece este ziua cu încărcătura cea mai negativă, de unde şi apelativul de *Marţolea*. Caracterul nefast al zilelor de marţi şi de joi se datorează şi faptului că sunt dedicate unor semidivinităţi răufăcătoare, păstrate din păgânism. Despre aspectul nefast al zilei de marţi şi joi, adică despre Marţolea şi Joimăriţa aflăm şi din istorisirea lui Ioan Slavici *Din ţigănie*. Duhul zilei de marţi, adică Marţolea, este imaginat ca o babă slută, cu putere diavolească sau ca femeie-strigoi cu locuinţa în păduri şi văzduhuri, ce pătrunde în casele oamenilor în seara zilei de marţi spre miercuri spre a pedepsi pe femeile care lucrează în acea zi. *Marţolea* cunoaşte şi alte denumiri ca: *Marţi-seara*, *Marseara*, *Marţole*. Acest spirit dă multe bătăi de cap familiei de ţigani a lui Fercuş, din nuvela *Din ţigănie*. Slavici surprinde foarte bine trăsătura specifică ţiganilor, anume frica, pe care o amplifică prin recurgerea la mitul lui Marţolea. La vederea hainelor albe, bătute de vânt pe timp de noapte, Fercuş crede că şi-a făcut apariţia Marţolea. Numai că era într-o zi de sâmbătă: „Nu-i Marţolea, nu-i! De unde Marţolea sâmbătă noaptea? Fuge Marţolea când vede cap de bărbat".

Acelaşi caracter nefast o are şi ziua de joi, cunoscută în mitologia populară sub denumirea de *Joimăriţa*. Ea este înfăţişată ca o femeie urâtă, bătrână, zbârcită şi foarte înaltă. Deseori umblă despletită ca nebunele, iar când rânjeşte i se văd doi-trei dinţi îngălbeniţi şi stricaţi. Ea este spaima fetelor leneşe. Pe fetele care mai au cânepă netoarsă în Joia Mare, le pedepseşte tocându-le degetele cu vătraiul sau frigându-le mâinile în jar. Un mod de a îndepărta pe Joimăriţa este ungerea ferestrelor şi a uşilor cu usturoi. Ea este tot aşa de rea ca Muma-Pădurii. Această patroană a zilei de joi, cu caracterul său nefast, apare în aceeaşi nuvelă slaviciană, ce subliniază trăsăturile nefavorabile ale zilei de marţi, *Din ţigănie*: „te pomeneai că-i încalecă Joimăriţa şi le strâmbă gura până la urechi, le răstoarnă ochii-n cap ori le suceşte mâinile şi picioarele de-i face schilozi". Numai frica ţiganilor a făcut să apară acest duh, deoarece, în realitate, era vorba de un cearşaf şi de îmbrăcămintea Garofiţei: „cearşaful cel alb atârna şi acum din cuiele bătute-n perete, rochiile pestriţe ale Garofiţei se mişcau fluturate de vânt deasupra cearşafului, iar cele două diamante din catarame sclipeau în faţa lumânării". Cu toate că li se explică că nu este vorba de Joimăriţa, ţiganii tot nu-şi scoteau din minte faptul că au avut de-a face cu acest duh. Vorbind despre Joimăriţa, scriitorul se foloseşte de miturile referitoare la acest duh din părţile Aradului, în care se spune că această babă urâtă strâmbă gura, suceşte picioarele şi mută ochii din cap.

BDD-A2872 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

În superstițiile şi credințele legate de zilele săptămânii, nu reminiscențele păgâne sunt predominante, ci elementele creştine. Acest lucru poate fi remarcat în creațiile populare în care sunt eroine – Sfânta Miercuri, Sfânta Vineri şi Sfânta Duminică – adică acele zile ce au legătură cu viaţa Mântuitorului Iisus Hristos. Într-o zi de miercuri, Iisus a fost vândut de către Iuda, vinerea a fost răstignit, iar duminica a înviat, sfărâmând stăpânirea răului şi oferindu-ne răscumpărarea.

Mulți scriitori, cunoscând superstițiile şi simbolistica zilelor din gândirea comunității săteşti, apelează la acestea pentru a realiza acele personaje adjuvante. Însă Sfintele zile apar des în naraţiuni, mai ales ca iniţiatoare, protectoare ale personajului pozitiv, deşi uneori în prima fază sunt ostile.

De Sfânta Miercuri, Sfânta Joi şi Sfânta Vineri este ajutat Petru din *Zâna Zorilor*, basmul lui Ioan Slavici. Din narațiune aflăm că cele trei sfinte stăpânesc diferite ținuturi: al frigului, al căldurii şi cel cu climă dulce. Ele îi dau prețioase sfaturi, dar şi obiecte fermecate. În ciuda bătrâneţii lor, ce poate fi citită în numărul mare de riduri: „pe toată suta de ani" se face „câte o creţătură pe faţă", cele trei băbuţe unindu-şi puterile, pot să învie pe cei morți. Sfânta Miercuri încheie oasele lui Petru cu „iarba vieții", Sfânta Joi adună rouă de pe frunze şi o fierbe într-o tigaie de aur, iar Sfânta Vineri adună cenuşa lui Petru şi conduce acțiunile alchimiste prin care acesta este readus la viaţă: „şi când fuseră gata, Petru sări în picioare, pe de o sută şi pe de o mie de ori mai frumos decât cum a fost, pe de o sută şi pe de o mie de ori mai voinic şi mai fălos decât cum a fost!"

Despre puterile Sfintei Duminici aflăm din *Fata babei şi fata moşneagului*, *Povestea porcului*, *Povestea lui Harap-Alb* ale scriitorului humuleştean Ion Creangă. Precum suratele ei, şi Sfânta Duminică este „o babă gârbovă de bătrâneţe", cu puteri supranaturale: „şi pe când vorbea baba aceste, o vede învăluită într-un hobot alb, ridicându-se în văzduh, apoi înălţându-se tot mai sus, şi după aceea n-o mai zări defel", care îl sfătuieşte şi îl ajută pe Harap-Alb. Ea este păstrătoarea rânduielilor străbune, a riturilor tainice şi vechi de când lumea: „Căci multe au văzut ochii mei, de-atâta amar de veacuri câte port pe umerele acestea", dar şi cunoscătoarea practicilor oculte, a preparării licorii magice din lapte, miere şi ierburi culese pe rouă.

Superstiţiile legate de zilele săptămânii din tradiţia populară (să nu dai nimic din casă într-o zi de luni, să nu începi nicio lucrare importantă într-o zi de marţi, să nu dai afară din sobă cenuşa miercurea, joia să nu leneveşti, duminica să nu lucrezi), în basmele culte sunt înlocuite cu sfaturile date eroilor de sfinte pentru a ieşi învingători. De exemplu, Sfânta Duminică îl sfătuieşte pe Harap-Alb să sape o groapă unde să se ascundă până la apusul soarelui şi numai apoi să ia pielea şi capul cu nestemate ale cerbului. Sau Petru e sfătuit de Sfânta Vineri să cânte din fluieraşul fermecat pentru adormirea tuturor slujitorilor din ținutul Zânei Zorilor şi să nu privească în ochii vrăjiți (Drăucean, 2011: 95).

Numeroasele superstiții şi credințe populare legate de zilele săptămânii le-au oferit scriitorilor, plăsmuitori de basme, posibilitatea de a născoci noi întâmplări, amplificând astfel simbolistica acestor duhuri, ce devin personaje fabuloase şi secundare de basm cult.

BDD-A2872 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

Bibliografie:

***, *Apa trece, pietrele rămân*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1966.

Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, tomurile I–XIX, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010.

Ciorănescu, Alexandru, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 2007.

Creangă, Ion, *Opere*, ediţie critică, note şi variante, glosar de Iorgu Iordan şi Elisabeta Brâncuş, introducere de Eugen Simion, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2000.

Drăucean, Adela, *Clasicii junimişti şi folclorul*, Arad, Editura „Aurel Vlaicu", 2011.

Mărănduc, Cătălina, *Dicţionar de expresii, locuţiuni şi sintagme ale limbii române*, Bucureşti, Editura Corint, 2010.

Munteanu, Cristinel, *Despre* ***sâmbătă*** *şi reflexele sale în frazeologie*, în „Limba Română", nr. 1–2, 2011, p. 42–50.

Pamfile, Tudor, *Mitologia poporului român*, vol. I–II, Bucureşti, Editura Vestala, 2008.

Slavici, Ioan, *Opere*, vol. I–II, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi cronologie de Dimitrie Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Naţional, 2001.

ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_localităţi

ro.wikipedia.org/wiki/Calendarul_republican_francez

www.tornafratre.com/intrebari-curente/blog.php

BDD-A2872 © 2013 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)